Ю.В. Петленко, канд. екон. наук, доц.

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

У статті аналізуються передумови реформування системи фінансового забезпечення оборонно-промислового комплексу України, в контексті державного регулювання його розвитку. Пропонуються заходи щодо удосконалення державної політики в цій сфері на основі відповідних змін у забезпеченні державної підтримки та підвищення ефективності управління фінансами комплексу.

The article analyzes the conditions of the financial reform of the military-industrial complex of Ukraine in the context of state regulation of its development. Some measures to improve public policy in this area, through appropriate changes to ensure public support and improve the financial management of the complex.

Ключові слова: фінансова реструктуризація, фінансове забезпечення, оборонно-промисловий комплекс, фінанси оборонно-промислового комплексу.

Keywords: financial restructuring, financial security, defense-industrial complex, finances of defense-industrial complex.

Реальний сектор виробництва є рушійною силою економічного та науково-технічного розвитку держави. Проте сучасні тенденції розвитку оборонно-промислового комплексу України вказують на наявність суттєвих деструктивних явищ, що є свідченням глибокої системної кризи вітчизняної промисловості загалом.

Переорієнтація оборонно-промислового комплексу України до функціонування в умовах ринкової економіки зумовила, розрив вертикально-горизонтальних зв'язків, установлених планово-адмінітративно економікою СРСР та виявила неспроможності провідних менеджерів здійснити реорганізацію підприємств з використанням ринкових методів. Внаслідок чого, суттєво скоротилися виробничі потужності оборонно-промислового комплексу, знизилася його продуктивність та якісно – віковий склад персоналу.

Відсутність необхідного державного замовлення, складна економічна і політична ситуація в державі спричинили вимушену переорієнтацію підприємств оборонно-промислового комплексу на світовий ринок озброєння та військової техніки. Проте на даному етапі розвитку, вітчизняні підприємства не витримують конкуренції з боку потужних іноземних корпорацій. У цьому зв'язку фінансова реструктуризація обороннопромислового комплексу є надзвичайно своєчасною та актуальною.

Проблеми розвитку оборонно-промислового комплексу, як стратегічного сектору національної економіки, дістали широкий резонанс серед суспільства та вітчизняних науковців. Так, дослідженням прикладних проблем розвитку оборонно-промислового комплексу присвячені праці: Барановської І.В.[1], Бондарчук Р.В.[2], Величко О.Ф.[3], Гриненко О.В.[4], Гейця В.М.[5], Філюк Г.М та Ульянова К.Є.[6], Шеховцов В.С.[7] та

інші. Загалом зазначені праці зосереджують увагу переважно на проблемах державного замовлення оборонно-промислового комплексу, змінах в стркутурі управлінння, можливості співпраці окремих підприємств із зарубіжними партнерами. В той же час, висвітлення фінансових аспектів проблем оборонно-промислового комплексу залишається недостатнім. Окремі питання фінансової реструктуризації висвітлені у працях Шеховцова В.С. та Швецова А.І.[8], Славянської Н.Г.[9].

Водночас, недостатньо досліджені шляхи проведення фінансової рестркутуризації оборонно-промислового комплексу в умовах ринкової економіки, становлять основу, відсутній системний аналіз наслідків проведення фінансової рестркутуризації у системі комплексного реформування оборонно-промислового комплексу. Саме ці обставини обставини визначили вибір теми дослідження, обумовили його теоретичну і практичну цінність.

Ціллю статті є вивчення теоретичних положень та зарубіжного досвіду фінансової реструктуризації оборонно-промислового комплексу, моніторинг сучасного стану фінансового забезпечення та виокремлення основних шляхів проведення фінансової реструктуризації оборонно-промислового комплексу.

Більшість визначень поняття «фінанси» характеризують відносини, які виникають або на макро, або на макрорівні. В той же час, відносини, які виникають з приводу формування та використання фінансових ресурсів оборонно-промислового комплексу це відносини мезорівня. Тому загальне поняття «фінансів» не дозволяє у повній мірі охарактеризувати фінансові відносини, які відбуваються при діяльності суб'єктів оборонно-промислового комплексу.

Опрацювання фахових наукових та нормативно-правових джерел дозволило дійти висновку, що «оборонно-промисловий комплекс» - це складна організаційна система органів державної валади, науково-дослідних інститутів, спеціалізованих підприємств, метою діяльності якої є виробництво озброєння, військової техніки іншої продукції подвійного призначення, в тому числі для виконання державного оборонного замовлення та військово-технічного співробітництва з іноземними державами.

Найчастіше у фаховій літературі структура оборонно-промислового комплексу предсталена державними установами та організаціями-замовниками – представниками Міністерства оборони, інших силових відомств та органів влади, від яких залежить прийняття рішень про загальне переозброєння або створення окремих нових зразків техніки, постановка технічного завдання, проведення конкурсу серед підрядників та затвердження готових проектів.

Для розуміння сутності та необхідності фінансової реструктуризації оборонно-промислового комплексу введемо поняття «фінанси оборонно-промислового комплексу» – сукупність фінансових відносин між суб'єктами оборонно-промислового комплексу щодо акумулювання, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів для виконання державног оборонного та комерціногозамовлення

та комерційнио тримання доходу від виробництва та продажу озброєння та військової техніки.

Для дефініції поняття «фінансова реструктуризація оборонно-промислового комплексу» спочатку здійснимо аналіз категорії «реструктуризація», та розкриємо зміст категорії «фінансова реструктуризація».

Так, поняття «реструктуризація» вживається вітчизняними та зарубіжними науковцями для характеристики суттєвих змін організаційно-економічного характеру в діяльності підприємства. Варто вказати, що здебільшого фахівці не вбачають суттєвих відмінностей між поняттями «реструктуризація», «реформування», «реорганізація» та вживають їх підмінюючи одне поняття іншим. Разом з тим, ці поняття хоч і мають дещо спільне, все ж різняться за своєю природою та економічним змістом.

Здійснення реструктуризації охоплює велику кількість аспектів, які можуть розглядатися паралельно або послідовно, залежно від економічних обставин, стану підприємств або галузі. Реструктуризація - високо затратний процес, що потребує значних інвестицій для модернізації та диверсифікації виробництва, зниження собівартості та випуску нових видів продукції, пошуку нових ринків збуту продукції, оптимізації портфелю замовлень тощо. Однак, окремі стадії реструктуризації можна впровадити досить швидко, використовуючи тільки внутрішні резерви підприємства. Фінансування таких заходів може здійснювати само підприємство, або інвестор, якщо відносно такого підприємства прийнято рішення про приватизацію чи створення державно-приватного-партнерства.

Правові аспекти реструктуризації регламентуються низкою нормативно-правових актів: Закон України "Про управління об'єктами державної власності" від 21.09.2006 № 185-V, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14.05.1992 № 2343-XII, Методичні рекомендації щодо проведення реструктуризації державних підприємств транспортно-дорожнього комплексу, затверджені Наказом Міністерства транспорту України від 03.12.2002 № 859, «Положення про реструктуризацію підприємств», затверджене Наказом Фонду державного майна України від 12.04.2002 № 667 та інші.

Зокрема у Положенні про реструктуризацію підприємств, затвердженому Наказом Міністерства промислової політики від18.07.2008 N 460 наводиться наступне визначення «...реструктуризація - це здійснення комплексу організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів, спрямованих на зростання обсягів випуску конкурентоспроможної продукції та підвищення ефективності виробництва.

Обов’язковою частиною реструктуризації підприємства є аналіз його фінансово-господарської діяльності: ліквідності; платоспроможності; фінансової стійкості; ділової активності; рентабельності; собівартості та рентабельності основних видів продукції; визначення точки без збитковості.

Порядок реструктуризації підприємств передбачає такі дії:

-… прийняття рішення про реструктуризацію підприємства;

- створення комісії з реструктуризації підприємства;

- розроблення та впровадження проекту реструктуризації підприємства [4, с. 71].

Таким чином, реструктуризація має досить широкий економічний зміст і є однією із найбільш широко досліджуваних категорій теорії та практики економіки підприємництва.

Серед основних цілей реструктуризації варто визначити наступні:

- уникнення кризового стану;
- покращення економічних і фінансових показників діяльності;
- збільшення ринкової вартості власного капіталу;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості;
- збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції;
- підвищення ефективності виробництва;
- зміна структури підприємства,тощо.

Доречно зазначити, що категорія реструктуризація у працях, як вітчизняних, так і зарубіжних економістів здебільшого розкривається з погляду макрорівня економіки (рідше з погляду макрорівня). В той же час, питання реструктуризації з погляду мезорівня економіки залишаються практично не висвітленими.

На підставі проведених нами теоретичних досліджень зроблено спробу визначити реструктуризації оборонно-промислового комплексу, як сукупність організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів зміни структури, управління, форм власності, технологічного процесу виробництва оборонно-промислового комплексу, спрямованих на підвищення ефективності виробництва, уникнення кризового стану, покращення економічних і фінансових показників діяльності, підвищення рівня інвестиційної привабливості.

Як ми уже зазначали, економічний аспект є однією із основних складових здійснення реструктуризації. В широкому сенсі, під фінансовою реструктуризацією розуміють корегування активів і пасивів балансу підприємства [9, с. 27].

Така реструктуризація спрямована на підвищення вартості, платоспроможності і стійкості підприємства.

Фінансову реструктуризацію проводять з використанням наступних методів: збут основних фондів, що не використовуються у виробничому процесі; зменшення оборотних активів, шляхом реалізації надлишкової частини; скорочення дебіторської і кредиторської заборгованості; передача частини майна в рахунок погашення заборгованості; продаж (купівля) акцій різних підприємств; продаж частини власних акцій; додаткова емісія акцій; взаємозаліки, зменшення(збільшення) залучених кредитів [9, с. 28].

Фінансова реструктуризація підприємства, з одного боку, може бути складовою частиною загальної реорганізації, тому що неможливо провести будь-які зміни, без зміни структури фінансування, а з іншого боку, вона може здійснюватися як самостійний напрямок та, як засіб стратегічних фінансових перетворень, з метою

попередження банкрутства і підвищення рівня платоспроможності. В цьому випадку реалізується лише суто санаційна функція.

Фінансова реструктуризація розглядається законодавством України як «...система заходів, що здійснюється під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища, а також задовольняє в повному обсязі або частково кредиторів шляхом коригування, реструктуризації боргів і капіталу підприємства та (або) зміни організаційно-правової структури боржника» [39].

Як ми уже зазначали, фінансова система оборонно-промислового комплексу потребує докорінної зміни – реорганізації. Причому реорганізація повинна відбутися як на рівні оборонно-промислового комплексу в цілому, так і його складових зокрема. Із вище зазначених форм проведення реорганізації підприємства, найпоширеніша форма – злиття (та його різновиди). В той же час, фінансова реструктуризація підприємства реалізується через виконання заходів передбачених у бізнес-плані реструктуризації.

Реструктуризація підприємства може відбуватися під час здійснення реорганізації або без її проведення. У випадку необхідності суттєвих змін діяльності підприємства перед заходами реструктуризації здійснюються заходи щодо реорганізації підприємства. Одним із основних завдань реорганізації підприємства є зміна його структури. У таблиці 1. зображено основі форми реорганізації структури підприємства.

Таблиця 1. Основні форми реорганізації підприємства

Форми реорганізації	Сутність форми
Злиття	Здійснюється шляхом об'єднання підприємства або кількох підприємств, які перебувають у фінансовій кризі з іншим, фінансово більш стійким підприємством (або кількома підприємствами).
Приєднання	Передбачає приєднання всіх прав і обов'язків однієї або кількох юридичних осіб – право-попередників до іншої юридичної особи – правонаступника.
Поділ	Одна юридична особа припиняє свою діяльність, а на її базі створюється кілька нових підприємств, оформлених у вигляді самостійних юридичних осіб.
Виокремлення	На базі існуючого суб'єкта господарювання чи його структурної одиниці створюється нове підприємство.
Перетворення	Передбачає зміну форми власності або організаційно-правової форми юридичної особи без припинення господарської діяльності підприємства.

Джерело: Складено автором за матеріалами [11, с. 25-27]

Застосування однієї із вищезазначених форм реорганізації фактично ліквідовує попереднє підприємство і створює нове, що призводить до кардинальних змін діяльності підприємства. Тому рішення про реорганізацію підприємства приймається тільки у виняткових випадках – у разі необхідності виконання чинного законодавства або корінної зміни мети, цілей, структури підприємства.

В той же час, в дослідженнях, присвячених реструктуризації підприємств залежно від характеру заходів, виділяють чотири форми реструктуризації (Табл 2).

Таблиця 2. Форми реструктуризації

Форма реструктуризації	Характеристика заходів
Виробництва	Зміни в організаційній та виробничо-господарській сферах підприємства з метою підвищення його рентабельності та конкурентоспроможності.
Активів	Зміни в структурі та складі активної сторони балансу.
Фінансів	Зміни структури та розмірів власного і позикового капіталу, а також в інвестиційній діяльності підприємства.
Корпоративна	Реорганізація підприємства, повна або часткова зміна власника статутного фонду, створення нових юридичних осіб та (або)організаційно-правової форми організації бізнесу.

Джерело: Складено автором за матеріалами [11, с. 25-27]

В свою чергу, кожна із з зазначених форм реструктуризації передбачає вживання відповідних заходів. Опис заходів, які використовуються при конкретній формі реструктуризації наведений у Табл. 3.

Таблиця 3. Реалізація форм реструктуризації

Форма реструктуризації	Заходи щодо її реалізації
Виробництва	- зміна керівництва підприємства; - диверсифікація продукції; - удосконалення якості продукції; - упровадження нових, прогресивних форм і методів управління; - упровадження ефективного маркетингу; - оптимізація операційних витрат; - скорочення і оптимізація чисельності працівників.
Активів	- продаж частини основних фондів; - продаж обладнання, яке не використовується; - продаж неефективних підрозділів; - зворотний лізинг; - реалізація деяких фінансових вкладень; - рефінансування дебіторської заборгованості.
Фінансів	- одержання додаткових кредитів; - збільшення статутного фонду; - замороження інвестиційних вкладень; - реструктуризація заборгованості перед кредиторами.
Корпоративна	- повна або часткова приватизація; - поділ підприємства на частини; - виокремлення соціальної сфери; - приєднання до потужніших підприємств чи злиття з іншими.

Джерело: Складено автором за матеріалами [11, с. 25-27]

Фінансова реструктуризація оборонно-промислового комплексу як категорія має деякі особливості у порівнянні з цивільним сектором економіки. Тому механізм

фінансової реструктуризації оборонно-промислового комплексу пропонуємо розглянути на рис. 1.

Рис.1. Механізм фінансової реструктуризації оборонно-промислового комплексу.

Отже, яка бачимо, фінансову реструктуризація оборонно-промислового комплексу України необхідно здійснювати у чотири етапи:

1. Визначення стратегії розвитку України, Збройних Сил України – необхідно остаточно визначити питання вступу України до військово-політичних блоків. Залежно від вирішення даного питання слід будувати модель розвитку Збройних Сил України – у тому числі визначити кількість озброєння та військової техніки, які будуть необхідні для реалізації завдань армії відповідно до Військової Доктрини України.

2. Реструктуризація оборонно-промислового комплексу – визначення пріоритетних галузей виробництва озброєння та військової техніки, створення оптимальної структури оборонно-промислового комплексу у відповідності до наслідків вирішення попереднього етапу – створення вертикальної, горизонтальної чи вертикально-горизонтальної структури ОПК у поєднанні із зарубіжними корпораціями або шляхом участі виключно українських підприємств.

3. Реструктуризація джерел фінансування оборонно-промислового комплексу – визначення кількості (частки) державних та приватних фінансових ресурсів які необхідно інвестувати у галузь. На даному етапі також слід розробити чіткий механізм державного фінансування оборонного замовлення з урахуванням специфіки

оборонно-промислового комплексу (значний термін розробки продукції, засекреченість багатьох розробок, тощо).

4. Фінансова реструктуризація окремих підприємств (корпорацій) оборонно-промислового комплексу – визначення форми власності підприємства, оптимального державної та приватної частки у структурі капіталу підприємства. Впровадження даного етапу передбачає складання та реалізацію бізнес-планів фінансової реструктуризації підприємства.

В той же час, слід зазначити, що у порівнянні зі цивільним сектором економіки, фінансова реструктуризація оборонно-промислового комплексу повинна враховувати наступні особливості даної сфери:

- провідна роль науково-дослідних і дослідно-конструкторських інститутів;
- висока залежність цін та поставок продукції іноземним партнерам від політичної ситуації в державі, статусу держави на міжнародному рівні;
- режим спеціального доступу на більшості об'єктів оборонно-промислового комплексу, підвищений рівень конфіденційності укладання договорів, зосередження уваги на засекречені технології виробництва;
- укладання контракту на поставку озброєння та військової техніки призводить до укладання нових контрактів на обслуговування, ремонт, заміну відповідного обладнання;
- значна тривалість циклу виробництва, низька оборотність фінансових ресурсів, тощо.

Таким чином, проаналізувавши форми реорганізації та шляхи фінансової реструктуризації підприємства, можемо дійти до висновку про доцільність використання даних інструментів економічної науки у процесі фінансової реструктуризації оборонно-промислового комплексу України. В той же час, специфіка оборонно-промислового комплексу, необхідність здійснення фінансової реструктуризації на мезо-рівні вітчизняної економіки вимагає застосування спеціальних форм та методів реорганізації та реструктуризації.

Література

1. Барановська І.В. Передумови формування стратегії розвитку оборонно-промислового комплексу України. – [Електронний ресурс]. – Режимний доступ: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/NacGosp/2009/Baranovska.pdf .

2. Боднарчук Р.В. Пріоритети інвестиційно-інноваційної політики в оборонно-промисловому комплексі України Національний інститут стратегічних досліджень / Р.В. Боднарчук // Стратегічні пріоритети. – 2011. - № 3(20). - с. 105-116.

3. Величко О.Ф., Скурський П.П. Методичний підхід до формування середньострокових програм озброєння Збройних Сил, Воєнна політика і проблеми оборонно-промислового комплексу. – [Електронний ресурс]. – Режимний доступ: http://www.nbuv.gov.ua/portal/ Soc_Gum/Stpa/2009_4/17.pdf.

4. Гриненко О.В. Нормативно-правове забезпечення реструктуризації підприємств ОПК України / О.В. Гриненко // Науково-аналітичний вісник Стратегічні пріоритети. - № 2(3) – 2007. – с.69-81.
5. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М. Геєця. – К.: Ін-т економ. прогнозування; Фенікс, 2003. – 1008 с.
6. Филюк Г.М., Ульянов К.Є. Економічні аспекти функціонування військово-промислового комплексу України / Г.М. Филюк, К.Є. Ульянов // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Військово-спеціальні науки. – 2011. - № 26. – с.48 – 50.
7. Шеховцов В. Криза оборонної реформи 2000 - 2010 років. – [Електронний ресурс]. – Режимний доступ: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Kriza _obor.pdf.
8. Шеховцов В.С., Швецов А.І. Державнео-приватне партнерство в оборонно-промисловому комплексі: проблемні питання впровадження/ В.С. Шехоцов, А.І. Швецов // Наука і Оборона. – 2011. – № 1. – [Електронний ресурс]. – Режимний доступ: http://www.nio.mil.gov.ua/pdf/2011-1.pdf.
9. Славянська Н.Г. Фінансова реструктуризація підприємств як засіб стабілізації їх фінансового стану / Н.Г. Славянська // Економіка України. – К: Українська Академія банківської справи Національного банку України. – 2010. - № 5. – с. 24-35.
10. «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» Закон України від 14.05.1992 № 2343-XII: за станом на 22.03.2012/ Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режимний доступ: www.zakon.rada.gov.ua.
11. Булєєв Є.І., Могилов Ю.М. Реструктуризація як інструмент підвищення конкурентоздатності підприємства // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку України// Збірник наукових праць - 2009. - № 4. – с. 21-35.